

Doç. Dr. Filiz KARDAM
Çankaya Üniversitesi, İİBF. Öğretim Üyesi

Namus Algısı ve Namus Cinayetlerinde 'Kaçınılmazlık' Vurgusu

Ülkemizde son zamanlarda kadın katliamı boyutlarına varan kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerinin artmasını değerlendirirken aileyi, erkekleri ve kadınları etkileyen siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların neler olduğunu, güç ilişkilerinin ne yönde ve nasıl değiştiğini, değişen koşulların niçin erkekleri daha saldırgan hale getirdiğini çok yönlü ortaya koymak gerekiyor.

Aşağıda, 9 Mart 2007 tarihinde Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde yapılan Kadın Sorunları Paneli'nde sunulmuş ve daha sonra da aynı fakültenin Bir İz Biriz adlı etkinlik kitabında yer almış olan yazının bir bölümü sunulmaktadır.

Bu yazıda ele alınan namus algısı ve namus cinayetlerine bakış konusu her ne kadar artan kadın cinayetlerini açıklamak açısından yeterli değilse de yaygın namus algısına ve namus cinayetlerine bakış konusunda ortaya koyduğu ipuçları nedeniyle konu açısından önem taşımaktadır.

Şiddet, özellikle kadına yönelik şiddet geçmişten günümüze evrensel bir sorundur. Kadına yönelik şiddetin uç noktası olan namus cinayetleri ise dünyanın birçok ülkesinde yaşanmış ve halen yaşanmaktadır. Kadına yönelik şiddet sadece Türkiye'ye özgü olmadığı gibi, Türkiye'nin yalnızca belli bölgelerine özgü bir sorun da değildir. Kadınla erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkisinden doğan eril şiddet,

erkek egemenliğini sürdürmenin de bir aracı olduğu için değiştirilmesi kolay olmamaktadır. Erkek egemen yapılar ve değerlerin yanı sıra, şiddetin bir sorun çözme biçimi olarak görüldüğü kültür ve buna ortam sağlayan iktisadi, demografik ve sosyal koşullar da kadına yönelik şiddetin yaygınlaştırılmasını kolaylaştırır.

Şunu da hemen ekleyelim, erkek egemen değerler aile, dil, din,

eğitim, hukuk, siyaset ve medya gibi birçok toplumsal kurumda farklı biçimlerde “yeniden yeniden” üretilir.

Ataerkilliğin kökleri, toplumun birçok kurumunun değer ve ilkelerinin içine öylesine yerleşiktir ki ataerkilliğin ve şiddetin mağduru olan kadınlar da bu değerleri belli ölçüde içselleştirip, şiddeti normalleştirebilirler.

Erkek egemen değerler sadece kişilerin zihinlerine değil, kurumların yapılarına, felsefelerine, çalışma ilkelerine yerleştiği için siyasetin, devletin, hukuk sisteminin bunlarla bağını koparması da zaman alan, müdahale ve politika değişikliği gerektiren uzun bir süreçtir.

Türkiye’de Namus Cinayetlerinin Dinamikleri Projesi

Bu yazıda verilerinden yararlandığımız Türkiye’de Namus Cinayetlerinin Dinamikleri: Eylem Programı için Öneriler projesi Nüfus Bilim Derneği tarafından Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ve BM Kalkınma Programı’nın maddi desteğiyle Kasım 2004-Ekim 2005 arasında gerçekleştirilmiştir. Niteliksel araştırma olarak planlanan bu araştırmada veriler, dört kentte, sınırlı sayıda kişi ile yapılan derinlemesine görüşmeler ve doğal ortamlarda yapılan grup görüşmeleri kanalıyla elde edilmiştir. Bu çerçevede, Ocak-Nisan 2005 arasında, İstanbul, Adana, Şanlıurfa ve Batman’da, 18’i grup görüşmesi olmak üzere 195 görüşme yapılarak, yaklaşık 250 kişiye ulaşılmıştır.

Her kentte, hedeflenen kesimler, hem kentin yerlileri, hem de farklı bölgelerden göç ederek oraya gelmiş kişiler (cinsiyet ve yaş farklılıklarını da göz önünde bulundurarak), çeşitli mesleklerden kişiler (özellikle de konuyla ilgili mesleklerden olanlar), STK çalışanları ile mağdur ve mağdur yakınları olmuştur.

Yaygın Namus Algısı ve Büyük Gözaltı

Araştırmada elde edilen bilgiler namusun, kişilerin toplumsal cinsiyeti, yaşı, yaşamını geçirdiği yerleşim yeri, eğitimi, aşiret ve akrabalık ilişkileri gibi çeşitli faktörlerin etkisi altında algılanıp, yaşamlarının belli bir yerine oturtulduğunu göstermiştir.

Görüşmelerin yürütüldüğü kentlerde, kişiler arasındaki farklı algılamalara karşın, en güçlü eğilimin namusu kadın, kadın bedeni, cinselliği ve kadınların kontrol edilmesi biçiminde ele alış olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede namus, bir erkeğin karısı, yani ‘helal’idir, kız kardeşidir, annesidir, ailedeki diğer kadınlardır, hatta yakın çevredeki kadınlardır. Erkek, bunların hepsine göz kulak olmak durumundadır. Böyle bir anlayış kadınları, sadece kendi babalarının, ağabeylerinin ve evli oldukları durumda eşlerinin değil, aynı zamanda yakın çevredeki erkeklerin de gözetimi altına sokmaktadır.

Erkeklerin sorumluluk alanları genişlerken, kadınlar üzerindeki baskı da artmış olmaktadır. Özellikle de toplumsal baskının daha fazla hissedildiği, daha dar ve yüz yüze ilişkiler içinde yaşanan topluluklarda/çevrelerde bu baskı daha da yoğunlaşmaktadır. Zaten bu tür topluluklarda namusa, ‘yaşamın anlamı ve amacı olma’ gibi çok farklı bir değer atfedildiği izlenmiştir.

Namus algısının kadın bedeni üzerinden kavrandığı durumlarda namus, kadınların gündelik yaşam pratikleri, eğitim görme, çalışma, bekaretin önemi, sadakat, evleneceği kişiyi nasıl seçeceği, sevdiğine kaçma, boşanma gibi konular üzerinden yürütülen bir söylem içinde dile getirilmiştir. Yapılan değerlen-

dirmelerde, kadınların erkeklere göre, orta yaş ve üzeri erkeklerin ise genç erkeklere göre görece daha hoşgörülü, kadınlar ve erkeklere farklı standartlar ve beklentiler ile yaklaşmayan tavırlara sahip oldukları izlenmiştir. Ancak, bu yaklaşımlar, kadınların ve erkeklerin köy veya kent kökenli oluşları, eğitimleri ve ne türlü bir çevrede yaşadıklarına da bağlıdır.

Örneğin, köy kökenli, yaşlı, okumaz yazmazı olmayan kadınlar ile kapalı bir çevrede yaşayan, eğitimsiz ve yoğun aile baskısı altındaki genç kızların erkek egemen değerleri kabullenme ve kadınlardan beklentiler açısından erkeklerden pek de farklı düşünmedikleri gözlemlenmiştir.

Öte yanda, kentte yaşadıkları ve belli bir düzeyde eğitim aldıkları halde genç erkeklerin namusla ilgili ifadelerindeki sertliği, değerler açısından yaşadıkları bazı çelişkilere bağlayabiliriz. Aileleri tarafından kız kardeşlerini veya akraba kızlarını denetlemek üzere bazı değerler ve beklentilerle yetiştirilmiş olan bu gençler, bir taraftan da yaşadıkları kentte, evlerinin/ailelerinin dışında bir yaşamı olan, okula giden, çalışan, erkeklerin gittiği sosyal mekanları kullanan, belli özgürlük alanına sahip genç kadınları da tanımakta, onlarla arkadaşlık etmektedirler.

Artık kadın-erkek ilişkileri konusunda görüşleri farklılaşmaya başlamış olan bu kadınları, öğrendikleri değerler çerçevesinde kendilerine itaat ettirmenin çok da kolay olmayacağı ortadadır. Bu alanda belli gerilimler yaşayan üniversite öğrencisi bazı erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrolü yitirme endişesi ile, töreye dayalı cinayetlere karşı çıksalar bile, aile disiplini ve terbiyesi açısından törelere tümüyle uyulması konusunda aşırı hassasiyet gösterdikleri, evli çiftlerin boşanmasını olumlu karşılamadıkları, vb. izlenmiştir.

Kadın bedeni üzerinden kurulan, kadınların cinselliğinin erkekler tarafından kontrolüne dayanan namus anlayışının, ulusal gelenekler ve İslami prensipler ile de bağlanarak, "Türk ve Müslüman ailesinin temel normları" biçiminde genelleştirilmesi, bu toplumun kültürünün önemli bir unsuru olarak vurgulanması ve her kentte pek çok kişi tarafından çeşitli biçimlerde bir şekilde tekrarlanması, bu yaklaşımın oldukça geniş bir kesim tarafından onaylanan, yaygın bir kavrayış olduğuna işaret etmektedir.

Namusun bu biçimde algılanması kadının ve erkeğin aile ve toplum içindeki rollerinin tümüyle farklı olmasını bir anlamda meşru kılarken, bunun bir uzantısı olarak kadınlara ve erkeklere evlenme, boşanma, aldatma-aldatılma konularında da farklı standartlar getirmektedir.

Sonuçta, 'namusa aykırı olduğu' düşünülen bir davranış kadınlarda ve erkeklerde farklı uygulamalara ve sonuçlara yol açmakta, daha da kötüsü, 'namus' ve 'namusun korunması' adına işlenen cinayetlere de daha farklı bir gözle bakılıp, haklı görülmesine yol açmaktadır.

Namusu daha geniş anlamda ve özellikle de bireyin kendisine bağlı olarak tanımlayan az sayıda kişi ise, namus algısının kadın bedeni üzerinden kurulması yaklaşımından kendilerini olabildiğince uzak tutmaya çalışmışlardır.

Yüksek öğrenimi ve belli bir toplumsal konumu olan meslek sahipleri, büyük kentlerde doğmuş ve büyümüş kişiler ve STK çalışanları arasında daha çok dile getirilen bu yaklaşım biçimi, kişilerin toplumun her alanında yaptıkları işlerde ve insanlara karşı davranışlarında dürüst olmaları, kendi istedikleri gibi bir yaşamı sürdürürken çocuklarını, toplumu, ülkeyi ve daha genel olarak insani değerleri de gözetmeleri

gibi konularla açıklanmaya çalışılmıştır.

Namusun kadına odaklandırılması ve onun bedeni üzerinden kurulmasına sert bir biçimde karşı çıkan kişilere ise esas olarak yüksek öğrenimli ve meslek sahibi bazı kadınlar, üniversite öğrencisi genç kadınlar, kadın örgütlerinde çalışan ya da bu tür kuruluşlarla ilişkisi olan bazı kadınlar arasında rastlanmıştır.

Burada vurgulamamız gereken, namusun kadın bedeni üzerinden algılanmasının, "Türk ve Müslüman ailenin temel normları" çerçevesinde de ifade edilerek, toplumda yaygınlaşması ve farklı ölçülerde de olsa sıklıkla kabul gören bir anlayış olarak ortaya çıkmasıdır.

Öyle ki, bu tür bir anlayıştan uzak durmaya çalışan ve bu konudaki rahatsızlıklarını dile getirenler bile davranışlarını toplumda böyle bir algının varlığını düşünerek ayarlamak durumunda kalabilmektedirler. Erkeklerin, özellikle de genç erkeklerin kendilerini belli ölçüde baskı altında hissetmelerine yol açan bu anlayışın, kadınların davranışlarının toplum tarafından kontrolünü meşru kılan büyük bir gözaltına yol açtığını söyleyebiliriz.

Namusa aykırı hareket ettiği düşünülen kadınlara (ve erkeklere) veri-

lecek cezalara da böylece meşru bir zemin yaratılmaktadır.

Namus Cinayetlerine Karşı Tavrılar

Genel olarak araştırmada namus cinayetlerinin algılanışı ve onlara karşı tavrılarda aşağıdaki eğilimleri izlemek mümkün olmuştur:

- Namusa aykırı bir davranışta bulunmuş olan kişinin ölümü hak edeceği ve öldürmek durumunda kalanların da başka seçenekleri olmadığını söyleyerek, namus cinayetlerine açık destek verenler

- Namus cinayetlerine koşullu destek veren, yani cinayet işlemeyi kimsenin istemeyeceğini, ancak kanıtlanmış bir aldatma durumunda ve/veya toplumdan gelen baskıya dayanamayan kişilerin böyle bir eyleme girişebileceğini söyleyenler

- Kişilerin toplumsal baskı altında kaldıkları zaman, özellikle de yoksul, güçsüz ve eğitimsiz iseler bu onursuzluğu taşıyamayıp, kaçınılmaz olarak cinayet işleyebileceğini söyleyenler

- Farklı gerekçelerle de olsa kişilerin namusa aykırı bir davranışta bulunduğu gerekçesiyle öldürülemeyeceğini söyleyenler.

Genelde değerlendirme farklılıklarının, kişilerin namus ile ilgili anlayışlarına dayandığı, namusun kişilerin yaşamlarının tek amacı olduğunun belirtildiği ve/veya esas olarak kadın bedeni üzerinden kurulduğu durumlarda, namus cinayetinin de 'anlayış gösterilebilir', 'onay verilebilir' bir eylem haline geldiği izlenmiştir.

Yapılan açıklamalarda, namus cinayetlerini (en azından insanların namus adına öldürülmesini) doğru bulmadığını söyleyen kişiler dışında çok sayıda kişi, bu tür cinayetlere açık destek vermeseler bile olayın, o kişi için kaçınılmaz olduğunu da

ifade etmektedirler. Kişinin ağır bir sosyal baskı altında olduğunu söyleyerek bir biçimde cinayeti işleyeni değil de, toplumu suçlayanlar arasında bu tür olayların yakın tanığı olmuş çeşitli mesleklerden kişilerin de (bazı avukat ve polisler dahil) yer aldığı görülmüştür.

Hepsi Cinayetle Sonuçlanmıyor Ama...

Bu araştırmada, mağdurların, tanıkların ya da bu tür olayları başkalarından duymuş olanların anlattığı 100'ün üzerinde öykünün değerlendirilmesi sonucunda 'namusa aykırı bir davranış'ın yer aldığı belirtilmiş olan olayların yaklaşık yarısının cinayetle sonuçlanırken, geri kalanında başka 'çözümler' bulunduğu görülmüştür.

Ancak, bu durumlarda da kadınlar (bazen erkekler de) ölümden kurtulmuş olsalar bile çeşitli biçimlerde cezalandırılmaktadırlar. (Aile tarafından dışlanma veya reddedilme, yaşadığı yerden uzaklaştırılıp, başka bir yerde yaşamaya mahkum edilme, sevmediği ve/veya uygun olmayan bir kişi ile evlendirilme, başkalarına ibret olsun diye, bir uzvunun örneğin burnunun kesilmesi gibi).

Kişilerin aktardığı öykülerden medeni durum, olayın gerçekleşme biçimi ve sonucu göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmeler sonucunda aşağıdaki kategoriler oluşturulmuştur. Her kategoride en az beş, en fazla 29 olay yer almaktadır. Anlatılar, özetle şunları yansıtmıştır:

- Evli bir kadının bir başka erkekle ilişki kurması veya ilişkisi olduğunun düşünülmesi durumunda, kadın ve onunla ilişkiye giren erkek ölüm cezasını hak etmekte ve bu durumda hem kadının eşi, hem de ailesi ve ayrıca erkeğin ailesi bu cezayı yerine getirme sorumluluğunu taşı-

maktadır. Böyle durumlarda olayın bir biçimde kanıtlanması da önem taşımaktadır. Önemli bir kanıt olmadığı ve/veya eşinin kadına bir şey yapmak istemediği koşullarda, kocanın akrabalarının yine de ona bir biçimde zarar verdiği durumlar da söz konusu olmaktadır.

- Evli bir kadının bir başkası ile kaçtığı durumlarda da yine ölüm cezasının hak edildiği düşünülmektedir. Böyle durumlarda bazen, kadını kaçıran erkeğin ailesinin konumu, kadının arkasında duracak güce sahip olup olmamaları belli pazarlık kapılarını açabilmektedir. (Kadını kaçıran erkeğin ailesinden bekar kızların kadının ailesine verilmesi gibi)

- Kadının boşanmak istemesi ya da evini terk edip gitmesi gibi durumlar veya boşanmış bir kadının bir başka erkekle ilişki kurması (ki evli bir kadının ilişki kurmasından farklı değerlendirilmemektedir) ölüm cezası ile sonuçlanabilmektedir. Kadının cezalandırılması eşi tarafından yapılabileceği gibi onu gözetim altında tutmakla kendisini yükümlü gören oğlu, kayınbiraderi ve diğer akrabaları tarafından da gerçekleştirilebilmektedir.

- Bekar bir kızın bir erkekle ilişkisinin olduğu /olduğunun düşünüldüğü durumda bu olayın kadının ve erkeğin, ya da sadece kadının veya erkeğin öldürülmesi ile sonuçlanması söz konusudur.

Ancak, bu olayların bir bölümünde, özellikle de kadının birisiyle (bu, sevdiği erkek olmayabilir) evlendirilmesinin mümkün olduğu koşullarda bir cinayete yol açılmadan çözüme ulaşılmaktadır. Böylesi durumlarda, özellikle kızın ailesinin kararı önemlidir; sonucu olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerden biri kızın hamile kalmış olması, diğeri de olayın çevrede yaygın biçimde duyulmuş olmasıdır. Cinayetin iş-

lenmediği bazı durumlarda da genç kızların intihar ettiği, hatta bazen aileleri tarafından intihara yönlendirildiği aktarılmıştır.

- Bekar bir kızın bir erkekle kaçma durumunda ise, sonucun ölüm olabileceği (kendisi ve birlikte kaçtığı erkek açısından) gibi çok çeşitli pazarlıkların da gündeme gelebileceği izlenmiştir. Bu tür olaylarda kızın kaçtığı erkeğin evli olup olmaması, ailesinin veya kendisinin sosyal-ekonomik konumu, kızın nişanlı olup olmaması, erkeğin ailesinin kızı isteyip istememesi gibi birçok faktör iç içe geçerek sonucu belirlemede ve oldukça karmaşık, genellikle de kadın açısından onur kırıcı, ona takas edilen bir mal muamelesinin yapıldığı bir pazarlık süreci yaşanmaktadır. Olayın sonucunda kadının, öldürülmekten kurtulsa bile daha sonra intihara sürüklendiği, istemediği kişilerle evlendirildiği, yerleşim yerini terk etmeye zorlandığı, ailesi ve akrabaları tarafından dışlandığı çeşitli öykülerde izlenmiştir.

- Saldırıya uğrama ve tecavüz edilme durumunda ise eğer tecavüz edilen kişi bekar bir genç kız ise çoğu kez tecavüzcüsü ile evlendirilmesi bir çözüm olarak görülmekte, tecavüzcü bunu istemediği zaman, hem tecavüzcünün, hem de kızın öldürülmesi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, ailelerin ekonomik gücü de rol oynamakta, varlıklı bir aileden gelen erkeğin ailesi yoksul bir kızı istemediği gibi, oğullarının ceza görmemesi için kızın ailesi ile belli pazarlıklara da girişebilmektedir. Hamile olduğu durumlarda ise kızın öldürülmesi aile namusu açısından önemli görülmektedir. Öte yanda aileler, hangi koşulda olursa olsun, evli bir kadının uğradığı tecavüz olayında kadını da suçlu görme eğilimindedirler. Bu durumda ölüm tehdidi ile karşılaşan bazı kadınların kurumlardan yardım istedikleri de izlenmiştir.